ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN – POLONIA
VOL. XLVIII SECTIO G 2001

Recenzje. Noty bibliograficzne

Karolina Adamová, Ladislav Křižkovský: *Dějiny myšlení o státe*, wyd. I, Codex 2000, Wydawnictwo ASPI Publishing, Praha, ss. 390

Podręcznik dwojga autorów: Karoliny Adamovej i Ladislava Křižkovskiego, zatytułowany: *Historia myśli o państwie*, jest interesującym opracowaniem. Na 390 stronach autorzy zawarli najbardziej reprezentatywne koncepcje składające się na historię doktryn politycznych i prawnych. Ujęcie tematu jest tradycyjne. Przy omawianiu poszczególnych doktryn zachowano przede wszystkim kryterium chronologiczne, a także chronologiczno-geograficzne.

Praca składa się z dziewiętnastu części podzielonych na punkty oznaczone cyframi arabskimi i podpunkty oznaczone literami. Dodatkowo w książce zawarty jest przyczynek do historii czeskiej myśli o państwie i przyczynek będący wprowadzeniem do nauki o państwie w Azji i na ziemiach arabskich XIX i XX stulecia. Praca zaopatrzona jest w wykaz haseł osobowo-rzeczowych.

Po krótkim wstępie określającym główny cel pracy, jej dydaktyczne przeznaczenie, autorzy przedstawiają wybór źródeł i podstawowych pozycji literatury. Niezależnie od tego każdy z rozdziałów poprzedzony jest wykazem literatury i źródeł wykorzystanych w nim przez autorów. Podręcznik opatrzony jest przypisami, co znacznie ułatwia lekturę tekstu i umożliwia śledzenie za autorami wykorzystanych przez nich źródeł i literatury w zakresie omawianych poszczególnych problemów. Każda z części posiada na końcu podstawowe pytania dotyczące zawartej w niej problematyki. Zasadniczo każda z części ma też krótki wstęp.

Autorzy trafnie zwracają uwagę na złożony charakter zjawiska państwa. Stąd przyjmują wielopłaszczyznowe ujęcie problemu, sięgając do metod logicznych, historycznej, historyczno-porównawczej, geograficznej. Jak jednak podkreślają, celem opracowania jest dostarczenie tylko pewnego zarysu wiedzy studentom wydziałów nauk społecznych, dlatego w recenzowanej pracy nie zakładają przeprowadzenia pogłębionych rozważań „na najwyższym akademickim poziomie".

Pomieszczenie na 390 stronach tak bogatej i obszernej problematyki, jaką jest historia myśli o państwie od czasów najdawniejszych po doktryny współczesne, wymusza niejako encyklopedyczną formę przedstawienia treści. Przeważa zatem ujęcie deskryptywne, kosztem analitycznego. Nie stanowi to w żadnym razie istotnej słabości recenzowanej książki. Jest to bowiem bardzo dobre opracowanie – obszerne i wiarygodne kompendium wiedzy umożliwiające dalsze samodzielne, bardziej szczegółowe studia w zakresie poszczególnych doktryn.

Część pierwsza zatytułowana jest: *Prehistoryczne formy zarządzania i organizacji społeczeństwa.* Zawiera ona następujące punkty: wprowadzenie oraz omówienie powstania społecznych form bytowania rodziny, wspólnot i związków wspólnot.

Część drugą zatytułowano: *Warunki powstania państwa i myśli o państwie*. Omawiana jest w nim kolejno myśl Egiptu, Mezopotamii, Izraela, Indii, Chin, Japonii, zasięg islamu. Zasadniczo wyczerpano powszechnie akceptowany zakres doktryn tego czasu i obszaru.

Z kolei część trzecią zatytułowano: *Antyczna myśl o państwie*. Punkt 1 – *Grecja. Początki gminy ateńskiej*. W punktach oznaczonych literami omówiono kolejno: początki *polis* ateńskiego, w szczególności reformy prowadzące do powstania społeczeństwa obywatelskiego w Atenach. Następnie rozwój myśli greckiej o państwie przed Platonem i Arystotelesem. Autorzy skupili się głównie na poglądach stoików starszych i młodszych. W punkcie „c" zreferowano poglądy Platona na państwo, a w kolejnym idee Arystotelesa. U Platona głównie akcentuje się ideę „państwa filozofów". Wydaje się, iż w następnym wydaniu warto przywołać poglądy Platona wyrażone w *Prawach*. Są daleko bardziej oryginalne niż wyrażone w powszechnie znanej utopii państwa filozofów. Podobnie poglądy prawne. Punkt ten zamykają rozważania dotyczące myśli stoickiej i epikurejskiej. Przy omawianiu poglądów epikurejczyków warto sięgnąć do *De rerum natura* Lukrecjusza. Z kolei w punkcie 2 omawianego rozdziału przedstawiono idee starożytnego Rzymu, szczególnie eksponując myśl Polibiusza i Cycerona, Marka Aureliusza. Tutaj rozważania kończy krótka analiza rzymskiej myśli prawniczej.

Część IV poświęcona jest chrześcijaństwu i początkom humanizmu. Dzieli się na trzy punkty omawiające kolejno okresy: od początków chrześcijaństwa do św. Augustyna, następnie od św. Augustyna do św. Tomasza. Wydaje się, iż w punkcie „a" należało więcej miejsca poświęcić poglądom św. Pawła z Tarsu, którego idea stała się paradygmatem chrześcijańskiej myśli o władzy. W okresie drugim – moim zdaniem – należałoby wspomnieć o koncepcji *princepsa* w ujęciu Jana z Salisbury. Przez ok. sto lat było to najważniejsze w Europie dzieło polityczne poprzedzające prace św. Tomasza. W punkcie trzecim przedstawiono idee: Dantego Alighieri, Wiliama Ochama i Marsyliusza z Padwy, Nicolasa D'Oresme.

Część V zatytułowano: *Narodziny nowoczesnej myśli o państwie*. W punkcie 1 ukazano rozwój humanizmu, jego istotę (tu analiza myśli: Marsiliusa Ficinusa, Pietro Pomponazzi, Mikulasa Kusansky'ego), a następnie szerzej przedstawiono doktryny Erazma z Rotterdamu, Guillaume Postela, Michela de l'Hopitala i Niccolo Machiavellego, Francisco Guiccardiniego, Giovanniego Botero, Pavela Paruty, Jana Bodina. Wydaje się, iż zwłaszcza doktryna Jana Bodina powinna być nieco bardziej rozbudowana ze względu na jej znaczenie dla suwerenności jako immanentej cechy władzy państwowej.

W części VI omówiono główne doktryny reformacji, w tym Marcina Lutra, Filipa Melanchtona oraz Ulricha Zwingliego i Jana Kalwina), myśl monarchomachów i doktryny utopijne (Tomasza Morusa, Tomasza Campanelli, Franciszka Bacona, Jamesa Harringtona).

Część VII zawiera naukę o państwie w Niderlandach, po rewolucji XVI wieku. Dwie doktryny wypełniają tę część: idee Hugo Grotiusa i Benedicta (Barucha) Spinozy. Wydaje się, iż więcej uwagi należało poświęcić ideom Grocjusza, a zwłaszcza podkreślić definicję prawa naturalnego i jego zasad oraz pojęcia i podziałów prawa podmiotowego.

W części VIII przedstawiono głównie poglądy Tomasza Hobbesa i Johna Locke'a, a także Johna Miltona, Henry J. Bolinbrooka, Jonathana Swifta, Davida Hume'a, Edmunda Burke'a, Daniela Defoe. Nie przedstawiono tu istotnej, a przecież radykalnej i utopijnej doktryny Gerarda Winstanleya.

W części IX omawia się niemiecką naukę o państwie po Reformacji. Tekst obejmuje doktryny: Johannesa Althusiusa, Ludolpha Hugo i Wilhelma Leibniza, Samuela Pufendorfa, Christiana Thomasiusa i Christiana Wolfa.

Bardzo pojemna treściowo jest część X, zatytułowana: *Nauka o państwie we Francji w XVII, XVIII i XIX stuleciu*. W punkcie 1. ukazano naukę o państwie w dobie Ludwika XIV, ze szczególnym uwzględnieniem idei Jacquesa B. Bossueta, François Fenelona. Kolejny punkt zawiera rekonstrukcję doktryn doby przedrewolucyjnej, a także okresu Rewolucji Francuskiej. Omówiono w skrócie idee Abbe de Saint-Pierre'a, następnie obszernie poglądy Karola Monteskiusza i kontynuatorów jego

myśli: Wiliama Blackstone'a, Wiliama Paleya, L. de Lolme. Poszczególne punkty części X poświęcone są ideom: Françoisa M. Voltaire'a, Jana Jakuba Rousseau, Maksymiliana Robespierra, Gabriela de Mably, Morelly'ego. W tym punkcie należało wspomnieć o Jeanie Meslierze. Omówienia wymaga myśl F. N. Babeufa. Ostatni punkt tego rozdziału dotyczy francuskiej nauki o państwie początków XIX wieku. Kolejno omówiono poglądy: Josepha de Maistre, Louisa de Bonalda, François-René de Chateaubrianda. Jednak najwięcej uwagi (i słusznie) autorzy poświęcają zreferowaniu głównych idei Alexisa de Tocqueville. Następnie wspomina się o poglądach Josepha A. Gobineau.

Część XI omawia niemiecką naukę o państwie w XVIII i XIX stuleciu. Tu uwaga autorów skupia się na: Immanuelu Kancie, Georgu Heglu i jego zwolennikach, Johannie Gottliebie Fichtem, Friedrichu W. Schelingu, Friedrichu Nietzschem, Ottonie von Gierke i Georgu Jellinku.

W części XII recenzowanej pracy ukazano ważniejsze idee szerzące się w Anglii na przełomie XVIII i XIX stulecia. Autorzy referują głównie teorie: Jeremiasza Benthama, Wiliama Godwina, Thomasa Roberta Malthusa, Herberta Spencera.

Kolejny rozdział XIII poświęcono socjalizmowi utopijnemu XIX wieku. W szczególności autorzy referują idee Claude H. Saint Simone'a, Roberta Owena i François M. Ch. Fouriera.

Rozdział XIV zawiera omówienie doktryn okresu Rewolucji Amerykańskiej (od wieku XVIII do XIX). Znaczną część rozdziału poświęcono historii rewolucji amerykańskiej, a następnie skrótowo poglądom: T. Payne'a, B. Franklina, W. Hamiltona, J. Adamsa, T. Jeffersona, G. Washingtona.

Kolejny, obszerny rozdział poświęcony jest socjalistycznej i komunistycznej koncepcji państwa. W punkcie 1. umieszczone są głównie idee Karola Marksa i Fryderyka Engelsa. Natomiast punkt 2. omawia następców myśli Marksa i Engelsa i to zarówno kontynuatorów, jak i krytyków. Wspomina się o poglądach Friedricha Alberta Langego, Hermanna Cohena, Edwarda Bernsteina, Róży Luxemburg. Po krótkim wstępie omawiana jest doktryna Włodzimierza Lenina, Karola Kautskiego, Antonio Gramsciego i Gyorgÿ Lukacsa. Wydaje się, iż autorzy nieopatrznie pominęli doktrynę „rewolucji permanentnej" Lwa D. Trockiego. Był on teoretykiem rewolucji w większym znacznie stopniu niż sam Lenin, także jego praktyka jako rewolucjonisty zasługuje na przypomnienie.

Część XVI dotyczy nauki o państwie w XX wieku. Rozdział zaczynają uwagi wstępne. Następnie przedstawione są: socjologiczne pojęcie państwa, racjonalizm krytyczny, szkoły – wiedeńska i brneńska. W obrębie socjologicznej koncepcji państwa autorzy referują idee: Eugena Ehrlicha, Franza Oppenheimera, Ludwika Gumplowicza, Emila Durkheima i Maxa Webera. Racjonalizm krytyczny o państwie to doktryna Karla R. Poppera. W ramach normatywizmu przedstawiono idee Hansa Kelsena i Franciszka Weyera. Kolejno omówiono teorie elit Gaetano Mosci i Wilfredo Pareto. Następnie przedstawiono ideologie państwa totalitarnego oraz doktrynę egzystencjalizmu, a w szczególności idee Martina Heideggera, Karla Jaspersa, Jean P. Sartre'a, Alberta Camusa. Punkt 9. tego rozdziału zawiera przegląd wybranych współczesnych teorii państwa: Harolda Lasky'ego, Hannah Arendt, Raymonda Arona, Friedricha Hayeka, Carla Schmitta, Othmara Spanna, Claude Lévi-Straussa, Erica Voegelina.

W części XVII ukazano teorie państwa prawnego i państwa socjalnego. Temat jest aktualny, ale został zbyt skrótowo omówiony. Należało pogłębić go o idee: Placidusa, F. von Aretina, C. von Rottecka czy też R. von Mohla. Można było ukazać ewolucję idei – od państwa ustaw (*Gesetzesstaat*), przez państwo sędziów (*Richtersstaat*) do państwa prawnego (*Rechtsstaat*).

Część XVIII omawia w skrócie współczesne koncepcje konserwatywne, liberalne oraz kościelną i socjalną naukę o państwie.

Kolejna część – XIX zatytułowana jest: *Krótki przegląd głównych kierunków teorii państwa*. Szczególne znaczenie poznawcze ma dla polskiego czytelnika część 1. zatytułowana *Przyczynek do historii czeskiej nauki o państwie*. Składa się on z dziewięciu punktów zawierających siedem esejów odnoszących się do wybranych czeskich poglądów na państwo. Esej pierwszy poświęcony jest pojęciu Korony Czeskiej, zaś kolejny pojęciu suwerenności Korony Czeskiej i funkcji państwa. Następnie przedstawiono: Jana Husa naukę o państwie, czeskie koncepcje o pochodzeniu i formach państwa,

czeskie nauczanie o państwie aż do XVII wieku, pokojowy projekt Jiriho z Podbebradu i projekt monarchii światowej Jana Amose Komneskeho, a także czeską koncepcję państwa od XVII do XX stulecia (Tomáš Garrigue Masaryk i Edvard Beneš).

W drugiej części aneksu zawarte są notatki o nauce o państwie w Azji i na ziemiach arabskich w XIX i XX stuleciu.

Reasumując, czytelnik otrzymał bardzo ciekawą pozycję. Jest ona dowodem renesansu nauk historyczno-doktrynalnych, w przedmiocie których ostatnie lata przynoszą szczególnie wiele publikacji. Praca Ladislava Křižkovskiego i Karoliny Adamovej łączy w swej treści zarówno historię myśli o państwie i prawie, jak też stanowi doskonały przewodnik po współczesnych teoriach czy też filozofiach państwa. Zasadniczo przeważa problematyka historyczno-doktrynalna. Zajmuje ona piętnaście na dziewiętnaście zawartych w podręczniku rozdziałów. Autorzy dopełniają tradycyjne rozważania historii doktryn polityczno-prawnych, sięgając do wielu doktryn wychodzących poza tradycyjnie ujmowaną problematykę filozofii państwa.

Polskim akcentem w omawianej pracy jest rekonstrukcja poglądów Leona Petrażyckiego na państwo.

Bardzo wysoko oceniając recenzowaną pracę, uważam jednak, iż powinna być ona wzbogacona o problematykę metodologiczną historii doktryn politycznych i prawnych, powszechnie zaniedbywaną na korzyść badań konkretnych doktryn lub ideologii, czego nie uniknęła również recenzowana praca.

Lech Dubel

Alois Riklin: *Niccolò Machiavellego nauka o rządzeniu*, przekład H. Olszewski, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2000, ss. 129

Książka jest pierwszym polskim tłumaczeniem *Die Führungslehre von Niccolò Machiavelli* autorstwa profesora nauk politycznych na Uniwersytecie w St. Gallen w Szwajcarii. Tematem tym w Polsce szeroko zajmował się profesor Jan Malarczyk, który wniósł istotny wkład w dziedzinę doktryny makiawelizmu.

Alois Riklin na początku pracy stawia przewrotne pytanie: „Czy dzieło Machiavellego może służyć jako przewodnik o sztuce rządzenia?" Ujmując problem dialektycznie, pokazując wady i zalety nauki Machiavellego w przedmiocie sztuki sprawowania władzy, autor nie daje jednoznacznej odpowiedzi.

Próba rozwiązania problemu sformułowanego w przedmowie wyznacza strukturę książki. Można w niej wyodrębnić trzy części.

Pierwsza nosi tytuł *Machiavelli dla menedżerów? Nie!* Dzieli się na pięć rozdziałów: *Renesans makiawelizmu, Machiavellego nieudana kariera, Upadek Italii, Przykładem Cesare Borgii* oraz *Co znaczy makiawelizm?*

Autor wskazuje na negatywne aspekty nauki o rządzeniu reprezentowanej przez N. Machiavellego. Nawiązuje do książki Antony'ego Jaya pt. *Machiavelli i zarządzanie,* w której dokonuje się asymilacji zasad sprawowania władzy z *Księcia* do czasów współczesnych oraz zwraca się uwagę na możliwość wykorzystania ich w prowadzeniu firm handlowych.

W dalszej kolejności Riklin podejmuje kwestię organizowania kursów z makiawelizmu dla menedżerów. Poddaje w wątpliwość twierdzenie, iż osoby zdające egzamin z wytycznych zaproponowanych przez Machiavellego są predestynowane do wykonywania funkcji kierowniczych. Uzasadnia swoje zastrzeżenia m.in. osobą Cesare Borgii, którego twórca *Księcia* wybrał jako przykład „dobrego" władcy. W konsekwencji stawia pod znakiem zapytania możliwość przyjęcia

przez menedżerów jako wzorca „politycznego gangstera dużego formatu", jak określiła księcia Valentino autorka jego biografii – Sarah Bradford.

Dokonując krótkiej analizy życiorysu N. Machiavellego, profesor podkreśla, iż proponowana nauka o rządzeniu nie pozwala na sformułowanie wniosku o nieprzydatności w polityce i w gospodarce zasad moralnych.

Część druga książki została zatytułowana *Machiavelli dla menedżerów? Tak!* Składają się na nią następujące rozdziały: *Necessità, Occasione, Fortuna, Virtù.*

W dziele florenckiego twórcy profesor z St. Gallen odkrywa wartości, które stanowią kontrargumenty wobec twierdzeń przedstawionych w części pierwszej. Dokonuje tego na podstawie analizy elementów nauki o władzy Machiavellego, z wyłączeniem aspektu moralnego. Zajmuje się też problemem pojęć podstawowych dla teorii makiawelizmu, posługując się przykładami z historii współczesnej oraz korzystając z własnych doświadczeń.

Neccesità to pierwszy rozdział, w którym pisarz przedstawia pozytywne aspekty sztuki rządzenia Machiavellego. Podane wyrażenie oznacza całość sytuacji, które są nieuniknione i przewidywalne w polityce.

Drugim podstawowym pojęciem opisywanym w dalszej kolejności jest *occasione* (sposobność, okazja). W odróżnieniu od *neccesità, occasione* jest nieprzewidywalna. Podczas gdy dla Machiavellego osobami umiejącymi wykorzystać sposobność byli Mojżesz, Romulus czy Tezeusz, autor książki cytuje Konrada Adenauera, który pisał: „W polityce chyba nigdy nie występują idealne sytuacje; jeżeli więc w istocie raz nadejdą, to są to szczególnie brzemienne wydarzenia w historii. Nasuwa się pytanie: czy mamy mężów stanu, którzy te niepowtarzalne okazje chwytają i czy ich narody idą wtedy za nimi?"

Jako wielkość politycznie zmienną należy rozumieć trzecie pojęcie uwzględnione przez profesora, tj. fortunę. Riklin podobnie jak w rozdziałach poprzednich próbuje przedstawić teorię makiawelizmu w kontekście czasów współczesnych. Prezentując pojęcie fortuny, podaje jako przykład dojście do władzy Chomeiniego w Iranie czy decyzję Trumana o „pozostaniu" w Berlinie.

Ostatnim elementem nauki o politycznej mądrości jest pojęcie *virtù*. Zdaniem autora, należy je rozumieć jako całość postępowania księcia zmierzającego do zapewnienia sukcesu politycznego.

„Problem Machiavellego pozostaje jednym z tych, które z pewnością nigdy nie będą rozwiązane". Słowa wypowiedziane przez Benedetto Croce nie przeszkodziły autorowi w wyrażeniu swoich poglądów na ten temat w trzeciej części książki zatytułowanej *Dwa oblicza Machiavellego.* Wyodrębniono w niej cztery rozdziały: *Etyka polityczna zorientowana na rezultat, Etyka polityczna zorientowana instytucjonalnie, Etyka polityczna zorientowana osobowo* oraz *Pułapka powszechnego dobra.*

Profesor Riklin przyjmuje konstatację, iż nie można oceniać omawianej nauki o rządzeniu w sposób jednoznaczny, dostrzegając w teorii Machiavellego trzy perspektywy etyki politycznej.

W rozdziale dotyczącym etyki politycznej zorientowanej na rezultat zauważono, iż Machiavelli, jako pierwszy wskazał otwarcie na związek między polityką a postępowaniem amoralnym oraz że zło w polityce jest nieuniknionym faktem historycznym.

W kolejnym rozdziale Alois Riklin podejmuje temat etyki politycznej zorientowanej instytucjonalnie. Podkreśla, iż według twórcy *Il Principe* ludzie z natury są źli, dlatego konieczne są instytucje, które mogą uczynić ich dobrymi. Taki stan rzeczy można osiągnąć jedynie za pomocą religii, własnych sił zbrojnych oraz ustaw. Zdaniem autora książki, kolejność instytucji zaproponowanych przez Machiavellego nie jest przypadkowa. W konsekwencji analizuje poszczególne elementy według sekwencji wyżej określonej.

Cechy charakteru władcy – cnoty i wady – są przedmiotem rozważań w rozdziale na temat etyki politycznej zorientowanej osobowo. Machiavelli wbrew ówczesnym poglądom stwierdza, iż rządzący powinien umieć wskazać dla dobra kraju na to, co jest politycznie korzystne, nawet wbrew normom moralnym.

W rozdziale końcowym profesor Alois Riklin wskazuje na elementy stanowiące o deficycie moralnym nauki o rządzeniu Machiavellego. Według autora polega on m.in. na: gloryfikacji dobra

ogólnego, traktowaniu racji stanu jako wartość najwyższą, bezwzględnym patriotyzmie i uwielbieniu dla swojej ojczyzny. W związku z powyższym, taka postawa może powodować niebezpieczeństwo w dwojakiego rodzaju relacjach: między państwem a jednostką oraz między samymi państwami. W relacjach pierwszego typu jednostka stanowi element państwa i nie dysponuje wartościami samoistnymi, natomiast w relacjach drugiego rodzaju interes państwa ma priorytet przed międzynarodowymi traktatami.

Jak widać z powyższego, książka Aloisa Riklina ukazuje najistotniejsze problemy omawianego zagadnienia, ujmując go w szczególnym aspekcie, ale jednocześnie w pewnej ogólnej perspektywie całego problemu. Bardzo dobre tłumaczenie profesora Henryka Olszewskiego dodatkowo wpływa na wartość dzieła. Jest to niewątpliwie ważna pozycja w bibliografii dotyczącej nauki o rządzeniu Niccolò Machiavellego.

Jarosław Kostrubiec

Grzegorz Leopold Seidler: *Władza ustawodawcza i wykonawcza w polskich konstrukcjach ustrojowych 1917–1947*, wyd. II, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2000, ss. 144

Praca G. L. Seidlera, której drugie wydanie (wyd. pierwsze w 1948 r.) ukazało się w ramach serii „Prace seminarium Prawa Konstytucyjnego UJ", opatrzona wstępem prof. K. Grzybowskiego, traktuje o tworzeniu polskiego prawa konstytucyjnego w okresie 1917–1947.

Wartość tej pracy podkreśla nie tylko zebrany materiał, ale także próba charakterystyki przemian ustrojowych w badanym trzydziestoleciu.

Autor początkowo zamierzał ograniczyć temat pracy do okresu pomiędzy dwoma „małymi Konstytucjami", a więc zobrazować polskie koncepcje na temat władzy ustawodawczej i wykonawczej w okresie od 20 lutego 1919 do 19 lutego 1947 roku.

Wspomniany, pierwotny zakres pracy uległ jednak rozszerzeniu, ponieważ – jak podkreśla autor – „[...] istniały projekty ustrojowe wyprzedzające pierwszą Małą Konstytucję, w pierwszej linii projekt Konstytucji Tymczasowej Rady Stanu, opracowany 28 lipca 1917 roku".

Obiektywizm pracy jest zapewniony przez jej źródłowo-dogmatyczny charakter. Intencją autora było przedstawienie w sposób jak najbardziej wyczerpujący wszelkich koncepcji ustrojowych odnoszących się do wzajemnego stosunku legislatywy i egzekutywy. W schemacie ustrojowym obok tych dwóch naczelnych władz wymienia się zazwyczaj jeszcze władzę sądową, jednakże polska myśl ustrojowa – co podkreśla prof. Seidler – koncentrowała się przede wszystkim na władzy ustawodawczej i wykonawczej.

Godne uwagi jest to, że w omawianym trzydziestoleciu widoczne było intensywne szukanie form ustrojowych dla państwa polskiego. Wiele koncepcji nie przekroczyło stadium projektu, inne zaś wpłynęły na ukształtowanie się obowiązujących norm ustrojowych, jeszcze inne skończone pod względem prawniczym nie spełniły oczekiwań w zetknięciu z życiem.

Okres ten to również odwrót od klasycznej zasady podziału władzy i żmudny wysiłek poszukiwania nowych form ustrojowych. Specyfika i przejrzystość omawianej pracy pozwala czytelnikowi w łatwy sposób odróżnić pięć podokresów.

Pierwszy – to lata 1917–1918, kiedy monarchię uważano za aksjomat ustroju państwa polskiego, okres drugi trwał do uchwalenia Konstytucji Marcowej w 1921 roku, w okresie tym konstrukcje ustrojowe charakteryzowała nadrzędność władzy ustawodawczej.

Konstytucja z 17 marca 1921 roku zapoczątkowała jednocześnie okres trzeci – względnej równowagi władz – trwający aż do zamachu stanu 13 maja 1926 roku.

Przewrót majowy rozpoczyna kolejny okres – czwarty – w którym faktyczny układ stosunków przesuwa punkt ciężkości w państwie w stronę władzy wykonawczej.

Okres piąty omawianego trzydziestolecia rozpoczyna Manifest PKWN z 22 lipca 1944 roku i od tego momentu formy ustrojowe zyskują ścisłe związki ze strukturą gospodarczą państwa – występuje nadrzędność legislatywy nad egzekutywą.

Praca prof. Seidlera uświadamiając czytelnikowi specyfikę wspomnianych podokresów, nie rozgranicza omawianej literatury ustrojowej ściśle w ich granicach, co nie pomniejsza jej przejrzystości.

W rozdziale trzecim autor omawia literaturę ustrojową traktującą o warunkach zwoływania, otwierania, odraczania i zamykania sesji sejmowych zarówno przed, jak i po uchwaleniu Konstytucji Marcowej. W rozdziale tym zostały wyodrębnione części przedstawiające również literaturę dotyczącą zagadnień: rozwiązywania Sejmu przed upływem kadencji i interpelacji poselskich. Omówiona została również: funkcja Krajowej Rady Narodowej oraz ustawa konstytucyjna z 19 lutego 1947 roku, umieszczająca Sejm na pierwszym miejscu systemu podziału władz.

Rozdział czwarty ukazuje koncepcje Senatu w okresie uchwalenia Konstytucji Marcowej oraz prezentuje literaturę ustrojową o zagadnieniu uprawnień Senatu.

Literatura ustrojowa – dotycząca zagadnień ustawodawstwa dekretowego, zagadnienia *veta* Prezydenta oraz ustawodawstwa w Konstytucji Marcowej w konstrukcjach autorytatywnych oraz ustawodawstwa w Polsce Ludowej – została omówiona w rozdziale piątym. Rozdział ten zawiera również ocenę ewolucji ustrojowej w problemie ustawodawstwa. Autor podkreśla, że literatura ustrojowa „[...] coraz bardziej oddala się od Monteskiuszowskiej teorii »podziału władz«, przy czym obok ciał ustawodawczych urasta jako nowe źródło ustawodawcze osoba Prezydenta Rzplitej".

Część pierwsza rozdziału szóstego grupuje projekty dotyczące powołania Prezydenta, z wyszczególnieniem sukcesji monarchicznej, desygnowania przez ustępującego Prezydenta, wyboru plebiscytarnego, a także wyboru przez niezależne kolegia lub ciała ustawodawczo-kontrolne. W rozdziale tym autor zwraca uwagę na dużą rozmaitość konstrukcji wyboru Prezydenta, występującą w literaturze ustrojowej, a nieprzekładającą się na obowiązujące normy konstytucyjne w tej materii, które nie wykazują wielkich odchyleń w okresie od 1919 do 1947 roku.

W drugiej części omawianego rozdziału zawarte zostały uwagi o stanowisku Prezydenta w systemie ustrojowym, z uwzględnieniem konstrukcji granicznych (zwłaszcza Konstytucji Marcowej i „Projektu" L. Jaworskiego) oraz literatury ustrojowej dotyczącej prerogatyw i odpowiedzialności Prezydenta.

Kolejny, siódmy rozdział prezentuje genezę, skład, kompetencje i stanowisko w systemie ustrojowym Rady Państwa.

Ostatni, ósmy rozdział omawia elementy charakteryzujące stanowisko rządu w systemie ustrojowym, odpowiedzialność rządu w projektach poprzedzających Konstytucję Marcową. Uwzględniona została również literatura dotycząca zagadnienia rządu w okresie przed Konstytucją Kwietniową, systemu rządów gabinetowych, omówiono także zagadnienie rządu w konstrukcjach autorytatywnych.

Drobiazgowo zebrany i starannie opracowany materiał może posłużyć czytelnikowi do ukształtowania światopoglądu, rezygnacja zaś przez autora z naświetlania ukazywanych źródeł z jakiegoś ogólnofilozoficznego stanowiska służy również wyeliminowaniu pierwiastka emocjonalnego – jako elementu oceny omawianego materiału. Pozwala to autorowi żywić nadzieję, że omawiana praca typu recenzyjnego, pozbawiona momentów polemicznych, będzie miała znaczenie dla zobrazowania ewolucji ustrojowej, przedstawiając jedno z ogniw przeszłości i uzasadniając jednocześnie przekonanie, że teraźniejszość jest rezultatem przeszłości, a przyszłość wynikiem współczesności.

Wojciech Więcław

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU MARII CURIE-SKŁODOWSKIEJ
Pl. Marii Curie-Skłodowskiej 5, 20-031 Lublin
POLSKA